

ALEXANDRA KOLLONTAJ (1872-1952)

Revolutionær Socialist og Kønspolitisk Tænk

Af Signe Arnfred

Alexandra Kollontaj var russisk revolutionær og kønspolitisk tænk, minister i Lenins første regering og politisk og kønspolitisk aktiv indtil 1922, hvor hun kom så meget på kant med Lenin & Co, at hun blev sendt udenlands som diplomat. Kollontaj insisterede på, at også det private var politisk, og hendes skrifter blev inspirationskilde for den nye kvindebevægelse i 1970erne. Artiklen fokuserer på Kollontajs politiske og kønspolitiske tanker, samt på hendes dilemma i forhold til en Sovjetunion, hvor regimet blev stadigt mere diktatorisk.

ESSAY

Alexandra Kollontaj var som russisk revolutionær med i Lenins første regering efter magtovertagelsen i 1917; hun var også forfatter til skønlitteratur og essays om kærlighed og seksualitet og om 'den nye kvinde', som er selvstændig og selverhvervende, ikke underlagt det mandlige blik. I 1970ernes Rødstrømpebevægelse fandt vi ud af, at der før os havde været både en borgerlig og en socialistisk kvindebevægelse. Vi var mest interesserede i den socialistiske, og her fik vi øje på to markante kvinder: Clara

Zetkin og Alexandra Kollontaj. Vi så Zetkin som talsperson for hovedstrømmen i den socialistiske kvindepolitik; Kollontaj var dissidenten.

Rødstrømpebevægelsen blev skudt i gang ved den berømte march ned ad Strøget april 1970, og den fik hurtigt vind i sejlene. Mange kvinder sluttede sig til, der blev brug for samling og koordinering. Det første landsdækkende Rødstrømpe-seminar fandt sted på et gymnasium i Tåstrup en weekend i januar 1972; et par hundrede kvinder deltog, vi sov på madrasser i gymnasiets gymnastiksal. På Tåstrupseminaret blev *Socialistisk Kvindegruppe* dannet, af kvinder som havde lyst til at give kvindebevægelsen en mere klar politisk profil, og som ville se kvindekampen i sammenhæng med de 'rigtige' politiske kampe: klassekamp, arbejderklasse, overenskomstforhandlinger mv. Her var det Clara Zetkin, der var ledestjernen. Jeg var selv med i Socialistisk Kvindegruppe i en kort periode; jeg så jo mig selv som socialist, men Zetkins kvindepolitik slog ligesom ikke til: Kamp for ligeløn og bedre forhold på arbejdspladsen, javist; accept af kvinder som arbejdere side om side med mænd. Alt sammen fint nok – men hvad med kærligheden, seksualiteten, kernefamilien, patriarkatet i bred forstand? Desuden var der også det med, at det – set fra en klassisk socialistiske synsvinkel – blev vigtigt at rekruttere arbejderkvinder til bevægelsen. I virkelighedens verden var dét imidlertid op ad bakke; vi forsøgte, men kom ikke rigtigt nogen vegne. Langt de fleste af dem, der følte sig kaldet af Rødstrømpebevægelsens måder og muligheder, hørte til det, vi dengang kaldte 'de nye mellemlag': studerende, pædagoger, skolelærere, offentligt ansatte. Rødstrømpebevægelsens særlige fascinationskraft var jo ikke mindst, at det her handlede om os selv; det var os selv, der var det politiske subjekt, det var vores egne erfaringer, der her blev udsat for politisk og samfundsmæssig analyse og bearbejdning. "Det private er politisk", som det hed i en af bevægelsens vigtigste paroler.

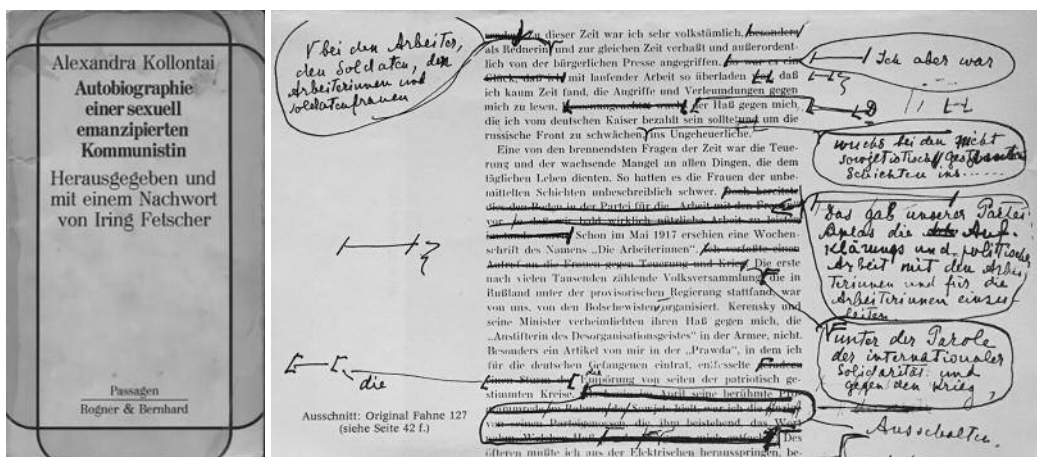
Og i forhold til disse ting havde Kollontaj langt mere at byde på; i hendes eget politiske liv og i hendes skrifter er det netop sammenhænge mellem 'det private' og 'det politiske', der står centralt. Følgelig blev på det næste landsdækkende Rødstrømpe-seminar, i marts 1974, *Alexandragruppen* dannet. Vi i Alexandragruppen så os selv som en alternativ socialistisk kvindebevægelsesgruppering; vi ville bygge videre på Rødstrømpebevægelsens banebrydende indsigter og organiseringsformer, men med et klart samfundsforandrende, socialistisk perspektiv. Hverken Socialistisk Kvindegruppe eller Alexandragruppen holdt i mere end et par år. Men Kollontajs skrifter havde i den grad vakt vores interesse, så nogle af os gik sammen i en ny lille gruppe omkring oversættelse og udgivelse af hendes værker på dansk. Mette Bryld, som kunne russisk, var med i gruppen. Det blev til tre bind på forlaget Tiderne Skifter, udgivet i årene 1977-1978: To bind (1977) med Kollontajs skrifter, og ét

bind (1978) med vores egne analyser af Kollontajs samtid og af hendes taler, artikler, essays og noveller.¹

Kollontaj var ofte i modvind i sin egen tid, både i den europæiske socialistiske bevægelse før Første Verdenskrig, hvortil hun i 1908 var gået i eksil på flugt for Zarens politi, og især fra 1921 og frem i Sovjetunionen. Langt de fleste af bolsjevikpartiets toneangivende mænd levede ganske konventionelle ægteskabelige liv; politik for dem handlede om ejendomsforhold og om arbejde og produktion, ikke om privatliv og seksualitet. Den slags ting havde på ingen måde deres interesse. Men i Rødstrømpebevægelsen i 1970'erne – rundt regnet 50 år efter den Russiske revolution – forholdt det sig anderledes; Kollontajs skrifter var vand på vores mølle. Og nu er der så igen gået rundt regnet 50 år; Kollontajs tanker forekommer stadigvæk interessante og centrale, så jeg er nu igen i gang med et Kollontaj-projekt. I mellemtiden er ny Kollontaj-litteratur kommet på banen og nye Kollontaj-skrifter er dukket op; det handler dels om tre solide Kollontaj-biografier forfattet af amerikanske/engelske forskere: Barbara Clements (1979),² Beatrice Farnsworth (1980)³ og Cathy Porter (1980),⁴ og dels ikke mindst Kollontajs egne dagbøger fra 1922 til 1945, tidligere under lås og slå i Marx-Engels-Lenin instituttet i Moskva, men i 2001 publiceret på russisk, og efterfølgende oversat i uddrag på tysk (2003, redigeret af Heinz Deutschland),⁵ og i andre uddrag på svensk (2008, redigeret af Krister Wahlbäck)⁶ og på norsk (2015, redigeret af Åsmund Egge m.fl.).⁷ Den norske og svenske interesse for Kollontaj hænger sammen med, at Kollontaj fra 1922-1926 og igen fra 1927-1930 var Sovjetunionens officielle repræsentant i Norge, og fra 1930-1945 ambassadør i Sverige.

Efter februar revolutionen (8. marts efter gammel tidsregning – revolutionen udløstes af arbejderkvinders 8. marts demonstration i Sct Petersborg) tog Kollontaj over hals og hoved afsted fra Norge, hvor hun på det tidspunkt var i eksil, hjem til Rusland for at være med i kampen. Dét var hun så 1917-1922, stærkt politisk og kvindepolitisk aktiv med mange høje poster, indtil hun kom så meget på kant med Partiet, at hun blev sendt udenlands. Fra 1922 var Kollontaj således igen i eksil, denne gang som diplomat.

Den allerførste Kollontaj-bog jeg læste, var hendes selvbiografi fra 1927, med den besnærende titel: *Autobiographie einer sexuell emanzipierten Kommunistin*. Kollontaj færdigskrev den i sommeren 1926, mens hun holdt ferie fra diplomatiet og var på kurophold i Tyskland; biografien blev skrevet som bidrag til en af Elga Kern redigeret bog: *Führende Frauen Europas* (München 1927). Kollontajs kapitel blev genudgivet 1970 under redaktion af Iring Fetcher.⁸ Det interessante ved Fetchers udgivelse er, at han har medtaget fotografier af Kollontajs egne meget omfattende håndskrevne ændringer i det oprindelige, allerede trykte manuskript, samt fotografi af et brev (ligeledes på

Autobiographie + korrektur 1926.

tysk) til Elga Kern, hvori Kollontaj undskylder de store ændringer, men samtidig også skriver, at disse rettelser er *absolut* nødvendige. Teksten må ændres, dæmpes, skriver hun; “under de givne forhold kan det ikke være anderledes”. Hun skriver også, at hun nok selv skal bære de omkostninger, som de ønskede rettelser måtte indebære. Brevet er sendt fra Berlin 10 juli 1926.

Hvad er der på færde, dér i sommeren 1926? Hvorfor skal teksten pludselig på så drastisk vis laves om? I Fetchers udgave kan man følge både den oprindelige tekst og de senere indførte ændringer.

Det er godt nok ikke nemt at følge med: nogle ændringer er blevet slettede igen; i fodnoter er angivet varianter, som ofte så alligevel er blevet forkastet og strøget. En dansk oversættelse af Fetchers udgave udkom som Gyldendal Uglebog i 1974;⁹ her er ændringerne endnu vanskeligere at følge. Interessen i 1970'erne rettede sig tydeligvis mod det oprindelige manuskript, ikke mod Kollontajs selvcensur i 1926.

Det var også sådan, jeg selv læste bogen dengang. Men nu er jeg interesseret i selvcensuren. Kollontaj har tilsyneladende følt sig mere fri, da hun med grønt lys fra Partiet i april 1926 forlod sin stilling på den sovjetiske repræsentation i Oslo. Hun mener selv, at hun nu har fuldført sine opgaver som diplomat – hun blev sendt til Norge i oktober 1922 under halvvejs kaotiske omstændigheder, som jeg kommer tilbage til nedenfor. Det med Norge var i første omgang en nødløsning for Kollontaj, som var kørt fast både politisk, hvor hun hen ad vejen var blevet frataget alle sine tillidsposter, og privat i forholdet til Pavel Dybenko, som hun havde været kæreste med siden 1917. Kollontaj havde aldrig tænkt sig, at hun skulle være diplomat; hun så sig selv som kønspolitisk kæmper og tænker. Diplomatiets var for hende et mellem spil, hun ville helst tilbage til Sovjetunionen, hvor hun hørte til og hvor hun al-

lerhelst ville være politisk aktiv. Men dén vej var i mellemtiden blevet lukket. Hvad så nu?

Det er her hun står, i Berlin juli 1926. Hvad er der sket? Hvorfor og hvordan er teksten lavet om? Hvilke valg træffer hun dér i juli 1926 og med hvilke konsekvenser? Egentlig forekommen den oprindelige tekst ikke er særligt politisk sprængfarlig. Kollontaj skriver ingenting om sin konflikt med Partiet, da hun på Bolsjevikpartiets 10. kongres i 1921 var ordfører for Arbejderoppositionen, en sammenslutning af bolsjevik-veteraner – folk, der havde været med i Partiet fra før revolutionen – og som nu slog til lyd for, at det interne demokrati i Partiet skulle styrkes, samtidig med at de pegede på farerne ved et hen ad vejen voksende bureaukrati. Til trods for kritikken rimelighed blev Arbejderoppositionens indlæg – fremført af Kollontaj – totalt jorder af Lenin, kraftigt bistået af Trotskij og andre. Denne sag står der intet om, heller ikke i det oprindelige manuskript. Hun har også helt fra starten nedtonet sine køns- og seksualpolitiske mærkesager; denne nedtoning bliver nu bare yderligere forstærket. For eksempel er den bog med noveller, *Wege der Liebe*,¹⁰ som bare et halvt år tidligere, i december 1925, var blevet udgivet på tysk i Berlin, med stor succes og under det tyske kulturlivs ærbødige bevågenhed¹¹ kun lige nævnt i det oprindelige manuskript; efter omskrivningen er denne banebrydende og på europæisk plan fejrede udgivelse blevet til “tre små noveller og andre ubetydelige artikler.”¹²

Faktisk er langt det meste af det, som vi i 1970erne lagde vægt på hos Kollontaj – og det som jeg også stadigvæk finder både tankevækkende og politisk relevant, nemlig hendes køns- og seksualpolitiske synspunkter og sammenhængen mellem disse synspunkter og hendes politiske tilgang, som udtrykt bl.a. i hendes forsvar for Arbejderoppositionen – det er netop disse aspekter af hendes liv og virke, der er blevet luget ud i selvbiografien, en selvcensur som så i den reviderede udgave får yderligere end tand. Tilbage står en tekst, som mest handler om, hvor hun var hvornår og i hvilke sammenhænge; en tekst som nedtoner både hendes personlige indsats og hendes kønspolitiske engagement.

Det er tidspunktet for og årsagerne til Kollontajs revision af selvbiografien, der er kernen i denne artikel. Jeg bruger Kollontajs situation og dilemma i sommeren 1926 som indgang til min læsning af hendes liv og værk. Denne læsning har to aspekter. *For det første* interesserer jeg mig for hendes politiske og kønspolitiske tænkning. Jeg mener, at begge dele har bud til eftertiden, både eftertiden i 1970erne og den nu, i 2020erne. Kollontajs tænkning om køn, kærlighed og kammeratskab har spændende og relevante aspekter, som stadig venter på at blive videreudviklede. Kollontajs politiske tænkning er inspireret af Rosa Luxemburg; ligesom Luxemburg lægger hun vægt på bevidst-

hedsændring gennem aktiv deltagelse i politisk kamp. Kollontajs særlige bidrag er, at hun knytter denne tænkning sammen med kønspolitikken, noget som Rosa Luxemburg selv aldrig gør. *For det andet* er jeg også interesseret i at belyse den klare indsnævring af hendes råderum, som finder sted fra 1921 og frem, og som dels manifesterer sig i hendes de facto udvisning fra Sovjetunionen – godt nok som diplomat – i 1922, dels i stærkt kritiske omtaler af hendes skrifter i den sovjetiske kulturelle presse. Jeg vil undersøge hendes egen reaktion på disse forhold; hvordan hun, da det kommer til stykket, vælger alligevel ikke at bryde båndet til Sovjetunionen og blive “fri skribent” (en tanke, som hun leger med i denne periode) – samt hvilke konsekvenser dette valg så får for resten af hendes liv og virksomhed.

Men her nu først lidt baggrundshistorie for forståelse af Kollontajs situation og dilemma i sommeren 1926.

Baggrundshistorie 1: Kollontaj som borgerbarn og i politisk eksil, 1872-1917

Alexandra Kollontaj (AK) voksede op i Sct Petersborg, hendes forældre tilhørte det højere borgerskab, hendes far var general, hendes morfar var rig tømmerhandler fra Finland med en herregård – Kuusanhovi – på der karelske næs i storhertugdømmet Finland, ikke langt fra Sct Petersborg. Alexandra tilbragte mange af barndommens somre her; hun bevarede livet igennem et varmt og nært forhold til Finland.

Som andre børn af borgerskabet (heraf mange af det senere Bolsjevikpartis spidser) blev AK politisk radikaliseret; hun var virksom i den politiske undergrund med organisering af arbejderkvinder, og måtte – igen som mange andre – drage i eksil i Europa. For AKs vedkommende i 1908; hun bosatte sig i Berlin og meldte sig ind i det tyske socialdemokrati, SPD, Europas største og vigtigste socialdemokratiske parti. I perioder boede hun også i Paris og i London, hele tiden som politisk aktiv og politisk skribent. AK lærte en masse i årene i eksil; kønspolitisk fulgte hun i hælene på Clara Zetkin. Bl.a. deltog hun sammen med Zetkin i Anden Internationales kongres i København september 1910 samt i den umiddelbart forudgående Internationale Socialistiske kvindekonference. Der var i sammenhæng med kvindekonferencen, som fandt sted i Folkets Hus på Jagtvej, et offentligt møde i Grundtvigs hus i Studiestræde. Der var ved dette møde mange talere fra den internationale socialistiske kvindebevægelse, herunder Alexandra Kollontaj fra Rusland.

“Hendes tale gjorde et stort indtryk på tilhørerne, bl.a. på Politikens reporter, der beskrev publikums reaktion: ‘Da Frøknen tav, lød der et Bifald så

Kollontaj i København 1910. Kollontaj deltog i København august-september 1910 både i den Internationale Socialistiske Kvindekonference (i Folkets Hus på Jagtvej) og i Anden Internationales ottende kongres (i Odd Fellowpalæet i Bredgade). I denne anledning har hun været hos fotografen.

voldsomt, som var det selve Zar-tronen, der styrtede i Grus. Over den unge Kvindes dejlige Ansigt, der nu glødede af bevægelse, gled der et smil saa vidunderligt som den Frihedens Sol, det russiske Folk bløder for at tilkæmpe sig.”¹³

Politisk lærte hun meget af Rosa Luxemburg. Hun havde været sammen med Rosa Luxemburg ved SPDs kongres i Mannheim 1907, hvor hun imponeredes af Luxemburgs politiske skarpsind og hendes mod til at tale op imod de store ledere i det almægtige tyske socialdemokrati. Luxemburg var kun ét år ældre end Kollontaj, men med meget større politisk erfaring. Ligesom AK gik kønspolitisk i skole hos Zetkin, gik hun politisk i skole hos Luxemburg.

Kollontaj var en Gudsbenådet og medrivende taler, et talent hun fik rig lejlighed til at udfolde under årene i eksil, hvor hun var fuldtids engageret i politisk virksomhed. Hendes kønspolitiske engagement fik i disse år især udtryk i essays og noveller, heriblandt tre essays skrevet 1911-13, udgivet samlet med titlen *Den ny moral og arbejderklassen*.¹⁴ Ved krigsudbruddet 1914 var AK i Berlin. Hun bliver bestyrtet og rystet i sin grundvold, da flertallet i SPD i parlamentet stemmer for bevillingerne til krigen. Anden Internationales holdning var klart imod krigen: Krige var borgerskabets sag, proletarer skulle ikke skyde på hinanden. Men i SPD viste det sig kun at være et mindretal på venstrefløjen – herunder Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg og Clara Zetkin – der holdt fast ved denne holdning. AK måtte som russer (og derfor fjende) forlade Berlin; hun slog sig ned i Kristiania i Norge og boede dør det meste af tiden fra 1914 til 1917.

I Norge bor Kollontaj i udkanten af Kristiania, i et lille rødt træhus, frøken Dundas' pensionat, på Holmenkollen med en fantastisk udsigt, ikke langt fra det store fine gamle turisthotel, som stadig eksisterer. Hun skriver i et dagbogsnotat: "Vores lille hus er en rød hytte, men indvendig findes elektrisk lys, centralvarme, telefon. ... Enkle, men komfortable møbler, man har alt man behøver."¹⁵ "Vi" er AK og Aleksandr Sjljapnikov, bolsjevik siden 1898, også i politisk eksil i Europa og tæt på Lenin, for hvem han fungerede som kurér. AK og Sjljapnikov havde truffet hinanden nogle år forinden, både i Paris og i Stockholm; nu var de kærester og boede sammen i det lille røde hus. Dagbogsnotatet er fra 1915, AK er på dette tidspunkt 43 år, Sjljapnikov 30. AK var kendt for sin legendariske skønhed, som holdt ved langt op i årene; Sjljapnikov var arbejderson. De stod skulder ved skulder i kampen for Arbejderoppositionens politiske platform i 1921-22, og blev ved med at være venner indtil Sjljapnikov – som så mange andre af AKs nære kammerater – blev henrettet under Stalins såkaldte udrensninger 1937-38. Fra pensionatet på Holmenkollen bliver AK indrangeret i Lenins netværk af kurérer fra hans europæiske eksil og hjem til Rusland. En af forbindelseslinjerne i dette netværk gik over Skandinavien/Stockholm til Finland og derfra til Sct Petersburg.

Kristiania, sommer 1915. Kollontaj (bagest i midten) sammen med Sjljapnikov (med stråhat) og Zeth Höglund, svensk venstresocialdemokrat, siddende forrest i midten. De to andre kvinder er til venstre Gunbild Höglund og til højre Ruth Nyström, Gunbilds søster. Siddende forrest til venstre er Eugene Olausen, medlem af det norske Arbeiderpartiet.

Baggrundshistorie 2: Kollontaj som bolsjevik under revolution og borgerkrig i Rusland, 1917-1922

I perioden fra 1915 til marts 1918 var AK tæt på Lenin. Det var også derfor, hun blev en del af Lenins første regering; hun blev i 1917 folkekommissær for sociale forhold, ene kvinde i den første regering efter Oktoberrevolutionen. Lenin havde det bedst med folk, som kun gjorde det, han havde sat dem til, eller det som han regnede med, at de ville gøre. AK forblev ikke længe i den kategori. Første uenighed var omkring freden i Brest-Litovsk, Ruslands

separatfred med Tyskland i marts 1918. Rusland havde brug for at trække sig ud af krigen, soldaterne var trætte og allerede på eget initiativ på vej væk fra fronten, hjem til deres landsbyer og landbrug. Fred, brød og jord var revolutionens parole. Men fredsforholdene var hårde, og partiets venstrefløj, herunder AK, protesterede mod freden både af denne grund, og fordi de følte den som et svigt af den internationale revolutionære bevægelse, der på dette tidspunkt var særligt stærk i Tyskland (omkring Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht) og i Finland, hvor borgerkrigen mellem de Røde og de Hvide var i gang. Der kom flere uenigheder, den alvorligste omkring Arbejderoppositionen – hvor både AK og Sjljapnikov som nævnt var blandt de ledende kammerater. Arbejderoppositionen var den første protest mod tiltagende bureaukratisering i Partiet og i sovjetstatens ledelse. Senere skulle der komme flere protester af samme art; ingen af dem fik et ben til jorden.

AK står af som folkekommissær efter Brest-Litovsk, men samtidig er borgerkrigen også allerede i gang; zarhærens hvide generaler slutter sig sammen med tyskerne, der nu har etableret sig både i Finland og i Ukraine, og snart slutter Tysklands tidligere fjender, England og Frankrig, sig også til felttoget mod bolsjevikkerne. AK bliver sammen med andre politiske agitatorer sendt afsted med floddampere og propagandatog for at oplyse befolkningerne i by og på land om zardømmets fald og de nye, lysere tider forude. AKs særlige lidenskab er nu som altid kvindepolitikken. På en agitationsrejse i 1918 står hun af toget i en lille by med stor tekstilindustri et stykke udenfor Moskva. De fleste af tekstilarbejderne er kvinder. Det er karakteristisk for AK, at hun prioriterer at komme i snak med almindelige arbejdere, særligt kvinder, for at danne sig et indtryk af, hvordan de lever og har det, hvordan deres liv hænger sammen. Kvinderne her bor i barak-agtige bygninger og butikkerne er stort set tomme. Men kvinderne har organiseret fællesspisning for børnene og vil gerne gøre mere, men de er usikre på, hvordan de skal gribe det an. AK er imponeret over hvad kvinderne helt på egen hånd har fået i stand, så meget mere som hun ser netop kollektivisering af husarbejde og dagligliv som en vigtig del af revolutionen. For AK er adskillelsen mellem køkken og ægteskab mindst lige så vigtigt som adskillelsen mellem stat og kirke.

På baggrund af opholdet i tekstilindustri-byen sætter AK sig for, sammen med en initiativgruppe bestående af bl.a. Nadezjda Krupskaja og Inessa Armand, at planlægge afholdelsen af en konference for arbejder- og bondekvinde, her nu midt under borgerkrigen. Partiet er ikke begejstret; kammeraterne i Partiet er stadig på vagt i forhold til særlige kvinde-arrangementer; uanset hvad AK siger, ser de borgerlig feministisk afvigelse så snart noget handler om kun kvinder. Initiativgruppen regner med at kunne samle omkring 300 kvinder til konferencen. Til alles overraskelse dukker ikke mindre end 1147

delegerede op til konferencen i Moskva november 1918. "I nedslidte støvler, vatterede jakker, herrepelse og soldaterfrakker kom de til Moskva for at diskutere spørgsmål som beskæftigede millioner af kvinder. Ingen beklagede sig over, at det eneste de fik til middag var en tallerken suppe kogt på tørret fisk, en skefuld hirsegrod og et stykke brød. Stemningen var entusiastisk."¹⁶ Mødestedet er en fin sal i Kreml med røde plysbetrukne stole. Kollontaj holder tale om "Kommunismen og Familien," en tale fyldt med visioner om, hvordan madlavning, børnepasning etc. er opgaver, der fremover vil blive løst i fællesskab af kollektivet, således at ingen kvinder behøver at frygte graviditet eller underordning i ægteskabet; kollektivet til tage sig af både husarbejde og børn. Der vedtages på konferencen en række resolutioner, herunder en bandlysning af ordet *baba* fra det russiske sprog. Baba er et ord, der kan betyde forskellige ting fra 'bedstemor' til 'gammel kone', men som oftest bruges som en nedsettende og stigmatiserende betegnelse. Med denne resolution, der bliver hilst med bragende bifald, får de forsamlede kvinder mulighed for at se sig selv med nye øjne, de får tilbudt en ny identitet.¹⁷ Et endnu større øjeblik indtræffer, da Lenin uventet dukker op og holder en improviseret tale, under øredøvende bifald og spontan afsyngelse Internationalen. For de deltagende kvinder blev dette en skelsættende oplevelse.¹⁸

Efter den succesfulde konference for arbejder- og bondekvinde november

Lenin's første regering 1917-18. Alexandr Sjljapnikov er nr 6 fra venstre; Lenin nr 8 fra venstre, stående bag ham Stalin. Dernæst Kollontaj, stående bag hende Pavel Dybenko. Den anden kvinde er E.K. Kosharova, mødets sekretær.

1918 opgiver de toneangivende folk i Partiet lidt efter lidt modviljen mod særlige kvindeorganiseringer. Kollontaj m.fl. får lov til at få et særligt sekretariat for kvinder, og i 1919 bliver der givet grønt lys for en særlig kvindeafdeling, Zjenotdel, inden for Partiet. Kvindeafdelingen organiseres med et delegeretsystem og med praktikantordninger, der skal sikre en tæt forbindelse mellem organisationsarbejdet og arbejder- og bondekvindernes virkelighed, med kommunikation begge veje, således at kvinderne ude omkring kan være med til på baggrund af egne erfaringer at udvikle politikken. Zjenotdel er en af de afdelinger i Bolsjevikpartiet, der har den tætteste kontakt til Partiets basis.¹⁹

Baggrundshistorie 3: Pavel Dybenko

Kort efter revolutionen sker der i Alexandra Kollontajs liv også det, at hun igen bliver forelsket. Kammeratskabs-kærlighedsforholdet til Sjljapnikov var i mellemtiden blevet mere til kun kammeratskab; nu bliver hun forelsket i Pavel Dybenko. Dybenko er matros, kommandør i den Baltiske flåde med base i Kronstadt, en by på en lille ø i den finske bugt, lige udenfor Sct Petersborg (der i 1918 omdøbes til Petrograd). Kronstadt matrosernes indsats havde været afgørende i revolutionens hektiske dage. Kærlighedsforholdet til Dybenko er det vigtigste af alle de forskellige kærlighedsforhold i AKs liv. Men Dybenko lykkes langt hen det ideal, som hun stræber efter, og som hun har beskrevet i både essays og i skønlitterær form: kærligheds-kammeratskab, det, som hun kalder 'den vingede Eros' hvor den erotiske betagelse af den anden går hånd i hånd med intellektuel forståelse, sjæleharmoni og – hvis det ellers falder for – praktisk samarbejde. Men hvor kærligheden alligevel ikke tager førstepladsen i forhold til andre aspekter af livet såsom f.eks arbejde og politik. Dybenko er – ligesom Sjljapnikov – også med i Lenins første sovjetregering; han tilhører ligesom AK og Sjljapnikov den venstrefløj, der forlader regeringen i protest mod Brest-Litovsk freden. Dybenko er bondesøn fra Ukraine; ligesom Sjljapnikov er han meget yngre end AK. AKs ligeledes yngre samtidige, Anna Itkina, skriver om Dybenko:

“Han var en bemærkelsesværdig mand, en uforskrækket selvforglemmende kæmpe, lidenskabeligt forelsket i revolutionen. Han vandt folks sympatier gennem sit grænseløse vovemod og sine romantiske tilbøjeligheder. ... ‘Det var netop disse romantiske tilbøjeligheder, som virkede så tiltrækkende på mig,’ sagde Alexandra. I en af Kollontajs notesbøger kan man læse disse karakteristiske linjer: ‘Vores møder var altid stormende glædesfyldte, og vores

*Pavel Dybenko og
Alexandra Kollontaj*

afskeder så følelsetunge og smertelige, som skulle hjertet briste ... Disse stærke følelser, denne evne til at opleve alt helhjertet, heftigt, lidenskabeligt – det var dét, der tiltrak mig ved Pavel.”²⁰

Afskeder var der mange af. Selv om kærlighedsforholdet til Dybenko varer igennem alle de fem intense år – 1917-1922 – hvor Kollontaj er aktiv i revolutionens tjeneste hjemme i Rusland, så opholder de sig for det meste forskellige steder, altid på farten, Dybenko som officer i den Røde Hær, AK som politisk agitator, foredragsholder, skribent, kvindeorganisator, folkekommissær i Ukraines revolutionære regering, og efter Inessa Armands død 1920 også leder af Zjenotdel. AKs krise i 1922 hænger bl.a. sammen med bruddet med Dybenko, da hun under et besøg i hans fine borgervilla i Odessa – for AK et sindbillede på NEP: den nye økonomiske politik som indføres 1921 – finder ud af, at han har en ung elskerinde. Selvom AK i princippet er imod jalousi – hun siger et sted, at jalousi er hende lige så fremmed som nationalisme – så er hun ikke i stand til at leve op til sine egne principper. Hun forlader ham under dramatiske omstændigheder, som beskrives på forskellige vis, både i hendes fiktion og i hendes dagbøger (der af og til virker lige så skønlitterære som fiktionen).²¹

Det endelige brud med Dybenko finder faktisk først sted, da han besøger hende i Kristiania i april 1923. Hun skriver langt senere i sin dagbog, i en sammenhæng, hvor hun – efter fra 1930 at være blevet udnævnt til sovjetisk

ambassadør i Stockholm – mindes sit liv i Kristiania (som fra 1924 får navneforandring til Oslo): “I foråret 1923 græd jeg mange tårer her. Jeg gik stiltørdigt omkring og græd – den gang i disse fjerne, fjerne år. Det er bare ti år siden? Det er som et århundrede er gået! Hvor verden dog har forandret sig! Og jeg selv også.”²² Hun beholder en form for forbindelse til Dybenko, dog mere sporadisk; han skriver breve til hende, hun svarer af og til. Hun sørger, da også han “falder under historiens hjul” som hun udtrykker det, i Stalins udrensninger 1937-38. Samtidig skriver hun i dagbogen: “Hvis ikke også jeg falder under historiens hjul er det et mirakel.”²³

Baggrundshistorie 4: Arbejderoppositionen 1921-1922

AKs position i forhold til Partiet tager en ny drejning, da hun bliver medlem af Arbejderoppositionen. En af de centrale personer i Arbejderoppositionen er Alexandr Sjljapnikov, hendes gamle kæreste fra tiden i eksil. Sjljapnikov er formand for metalarbejdernes forbund og velforankret i den arbejderklasse, som partispidserne hele tiden taler om, men som kun de færreste har direkte kendskab til. Mange af de politisk bevidste arbejdere, alle partimedlemmer, som Sjljapnikov er talerør for, synes at udviklingen internt i Partiet går i en forkert retning. For meget hierarki og centralisering, for lidt demokrati. Ideen med sovjetterne var jo netop fra starten af, at arbejderne på gulvet skulle være med til at bestemme. Men den slags er der efterhånden ikke meget af. Ved hver partikongres iværksættes nye centraliseringer, det ene lag ovenpå det andet. Hele regeringsstrukturen bliver en stejlere og stejlere pyramide, hvor kommandovejene går oppefra og ned. Ledere på alle niveauer udpeges af folk højere oppe i systemet, de bliver ikke valgt af dem, som de skal lede. Dertil kommer, at Partiet som sådant får mere og mere magt. Det er ikke tilfældigt at partispidserne hele tiden kommer til at sige ‘Partiets Diktatur’ i stedet for ‘Proletariatets Diktatur’ – sådan som det jo faktisk hedder i Marx’ og Engels’ *Kommunistiske Manifest*. På papiret og i ideologien er Partiet lig med proletariatet. Sådan er det bare ikke i virkeligheden.

Arbejderoppositionen, med Sjljapnikov som talerør, lufter første gang denne type synspunkter på den 9. Partikongres, marts 1920, uden at det rigtigt får nogen konsekvenser. Året efter, på den 10. Partikongres, marts 1921, kommer Arbejderoppositionen tilbage igen, nu med fornyet styrke. Oppositionens platform har i mellemtiden fået opbakning fra endnu flere fagforeninger over hele Sovjetunionen, og desuden er borgerkrigen nu også forbi, hvilket burde medføre slækkelse af nogle af de centraliseringer, som var blevet indført med krigen som begrundelse. Dette er dog ikke sket. Dertil kommer,

at AK har sluttet sig til gruppen og er gået med til ved denne 10. partikongres at tale Arbejderoppositionens sag.

Kollontajs tale er ganske lang, med mange spidse og stedvis sarkastiske formuleringer.²⁴ For eksempel kritiserer hun – helt på linje med Rosa Luxemburg – Partiets forestilling om, at arbejderklassens egne organisationer, fagforeningerne, kun kan være en slags ‘skole i kommunisme’ med partispidserne selv som lærere – og at det ‘selvstændige initiativ’ der fra Partiets synspunkt kan komme på tale, svarer til “at vælge ordensdukse og organisere skolekomedier.”²⁵ Luxemburgs tanker er i det hele taget implicit til stede gennem hele AKs tale; i sin artikel om ‘Den russiske Revolution’, skrevet 1918 men først offentliggjort 1922, skriver Luxemburg for eksempel:

”Det socialistiske demokrati begynder ikke først i det forjættede land, når grundlaget for den socialistiske økonomi er skabt, som en færdig julegave til det artige folk, som i mellemtiden trofast har støttet en håndfuld socialistiske diktatorer. Socialistisk demokrati ... begynder i samme øjeblik, det socialistiske parti har erobret magten. Det er intet andet end proletariets diktatur. Javel: diktatur! Men dette diktatur består i *måden at anvende demokratiet på*, ikke i dets afskaffelse. ... Dette diktatur må være klassens værk, ikke et lille førende mindretals i klassens navn.”²⁶

Det er karakteristisk for stemningen på en partikongres allerede i 1921, at Arbejderoppositionens forslag overhovedet ikke tages op til seriøs diskussion. Alle indlæg fra medlemmer af Partiets centralkomité – Lenin, Bukharin, Trotskij med flere – består i latterliggørelse og nedgørende kritik.²⁷ Kongressen vedtager to resolutioner. Én om “den syndikalistiske og anarkistiske afvigelse i vort Parti” og en anden om “Partiets enhed”; begge bandlyser al fraktionsvirksomhed inden for Partiet: “Opfyldes denne kongresbeslutning ikke, medfører det ubetinget og ufortøvet eksklusion af Partiet.”²⁸

I bund og grund er der mellem på den ene side Lenin, Trotskij, Bukharin og de andre toneangivende bolsjevikker, og på den anden side folk som Luxemburg, Kollontaj og Sjljapnikov, tale om to helt forskellige måder at anskue politik på. For Lenin handler politik om at nå bestemte mål gennem dygtig planlægning og strategi, at foretage den rigtige bevægelse på det rigtige tidspunkt. “Lenins tilgang var ... dogmatisk, autoritær, manipulerende, organisatorisk .... Hans bestræbelse gik ud på at bruge masserne som kraften bag Partiets rambuk.”²⁹ For Lenin er det vigtigt at have kontrol; Partiet har indsigt, Partiet véd bedst; Lenin omgiver sig med folk, som han kan stole på og som gør det, han siger de skal. For Luxemburg, Kollontaj og Sjljapnikov handler politik om bevidstgørelse; uden politisk bevidstgørelse kan det hele være lige

meget. "Revolutionen kan fuldbringes af klassens fortrop," siger AK i sin tale for Arbejderoppositionen,

"men det økonomiske grundlag i det nye samfund kan kun skabes af hele klassen i dens praktiske dagligdags arbejde i dens vigtigste klassekollektiver ... Kommunismen kan ikke skabes ved dekretter. Den kan kun skabes af levende søgen, af periodevise fejltagelser, men i hvert fald gennem arbejderklassens egen skabende kraft."³⁰

På den tiende Partikongres 1921 bandlyses al fraktionsdannelse: Kæft, trit og retning internt i Partiet. På samme Partikongres indføres NEP politikken; NEP står for 'ny økonomisk politik', dvs grønt lys for en begrænset tilbagevenden til markedsøkonomi og dermed til aspekter af kapitalistisk politik. Dette var sandsynligvis nødvendigt; mange var glade for, at det nu var slut med nogle af 'krigskommunismens' forskellige tvangsforanstaltninger. På den anden side blev vejen samtidig åbnet for økonomiske klasseforskelle og borgerlig livsstil. Set fra AKs position medfører NEP et tilbagefald til den form for gammeldags kønsrelationer, som hun af al magt kæmper imod. Hendes seneste noveller, skrevet i 1922 og udgivet på russisk 1923 under fællestitlen *Arbejdsbiernes kærlighed* (på tysk 1925: *Wege der Liebe*, på engelsk 1927: *Red Love*) handler alle om denne problematik; de kan uden videre læses som kritik af NEP.

Den tiende partikongres sammenfalder desuden tidsmæssigt med opstanden i Kronstadt – og Partiets skånselsløse nedkæmpelse af denne opstand. Forløbet er i korthed dette: Kort før Partikongressen, som fandt sted i Moskva, var der udbrudt strejke i Petrograd, og Kronstadt matroserne havde udsendt en resolution til de strejkendes støtte. Mange af resolutionens krav er helt på linje med Arbejderoppositionens kritik: Krav om tale- og pressefrihed, forsamlingsfrihed, valg til sovjetterne ved hemmelig afstemning. Der er 15 punkter i alt. Resolutionen er trykt i nr. 1 af den avis, som Kronstadt matrosernes revolutionskomité udsender hver dag fra opstandens start 3 marts 1921 til dens blodige nedkæmpelse i løbet af de kommende uger.³¹ Trotskij organiserer en nedkæmpningsstyrke incl. 300 frivillige fra Partikongressen, herunder Dybenko, som sættes til at lede nedkæmpelsen af de matroser, der i 1917, sammen med ham selv, havde været revolutionens fortrop. Et interview med ham i en Petrograd-avis afspejler hans modstridende følelser ved at påtage sig dette hverv, og i det hele taget "den næsten skizofrene holdning hvormed mange bolsjevikker balancerede på den ene side deres loyalitet i forhold til Partiet og på den anden side sympati med kammeraterne fra Kronstadt."³²

Som før og siden er det Partiet, der vinder. Alligevel går AK og de andre fra Arbejderoppositionen videre med deres sag. De vil appellere til de internationale kammerater i Komintern, den Kommunistiske Tredje Internationale, som på Lenins initiativ var blevet dannet 1919, til afløsning af den med verdenskrigens udbrud 1914 kuldsejlede Socialdemokratiske Anden Internationale. De – dvs. Arbejderoppositionens repræsentanter – tænker, at kommunister i andre lande må kunne støtte op om de grundlæggende klassisk-socialistiske krav om demokrati og frihed til kritik og diskussion internt i partiet, styrkelse af partiets proletariske grundlag og skepsis overfor bureaukratisering. Kominternkongres nummer tre finder sted i Moskva i juni-juli 1921. Fraktioner er blevet forbudt internt i Bolsjevikpartiet, men det er stadig muligt at fremlægge ting til diskussion i Komintern. Men kritik bliver der intet af; Lenins ord er lov. Godt nok er borgerkrigen nu slut, men situationen er alligevel den, at “hvad som helst, sagt eller skrevet imod Bolsjevikkerne, nødvendigvis ville blive opfattet af omverdenen som et angreb på Revolutionen og som en støtte til reaktionære kræfter.”³³ På et hængende hår undgår Kollontaj og Sjljapnikov at blive ekskluderede af Partiet. Men AK får frataget alle sine poster – incl. posten som leder af Zjenotdel – og hendes portræt fjernes fra alle de partikontorer, hvor det ellers hang. Angelica Balabanova (som på dette tidspunkt var sekretær for Komintern) skriver senere, at hun overfor Lenin argumenterede i AKs favør, men til ingen nytte; “Lenin fik et anfald af raseri, bare Kollontajs navn blev nævnt.”³⁴

Kollontajs politiske og kønspolitiske tanker

AKs tænkning om køn og kærlighed er ligesom hendes politiske tænkning forankret i hendes egne erfaringer og observationer. Hun udvikler, på baggrund af læsning af moderne skønlitteratur (hovedsageligt skrevet af kvinder) og med udgangspunkt i hendes egne oplevelser, både en kritik af kvinders traditionelle forhold til kærlighed og en teori om, hvordan kærlighed-kammeratskab kan blive en samfundsforandrende kraft. AK tænker kønsrelationerne med, når hun taler om arbejderkvinder og klassekamp. Hun afviser det traditionelle argument med at problemstillinger omkring køn og moral kun er overbygning, og at det i første række handler om at ændre den økonomiske basis. Tingene hænger sammen: “Hele den historiske erfaring lærer os, at en social gruppes udarbejdelse af sin ideologi og følgelig også af sin seksualmoral allerede foregår under denne gruppes hårde kamp mod de fjendtlige sociale kræfter.”³⁵ Desuden påpeger hun, at overvejelser og problemer angående køn og seksualitet faktisk betyder meget for folk i almindelighed i deres dagligdag, også i arbejderklassen:

“Netop fordi den seksuelle krise ikke blot berører de ‘besiddendes’ interesser, netop fordi ‘kønsproblemet’ også har grebet et så mangetalligt socialt lag som det nuværende proletariat, er det desto mere utilgiveligt og ubegribeligt, at man møder dette akutte og brændende livsspørgsmål med lige gyldighed.”³⁶

I eksiltiden i Europa før Første Verdenskrig er AK optaget af de ændringer i traditionelle patriarkalske kønsrelationer, som skyldes den fremadskridende industrialisering i Europa og USA. Her spiller det, som i samtiden kaldes ‘den ny kvinde’ en afgørende rolle. ‘Den ny kvinde’ er ugift; hun definerer sig selv ud fra sit arbejde, og ikke ud fra sit ægteskab eller sine kærlighedsforhold. AK ser her en begyndelse på det, som hun kalder ‘den ny moral’. AK finder den ny kvinde beskrevet i samtidig litteratur, der handler om opgør og sammenstød mellem på den ene side gammel, mandsdomineret kønsmoral med kyske og kærlighedsafhængige kvinder, og på den anden side ‘den ny moral’ med lighed mellem mand og kvinde, hvor for kvinderne arbejdet er det centrale, mens kærligheden kommer i anden række. Hvad angår seksualmoralen går hun til angreb på den borgerlige dobbeltmoral med erfarne mænd og kyske, uskyldige kvinder. Seksuel erfaring er vigtig også for kvinder, siger hun. Hvorfor er det kun mænd, der skal have lov til at lære af deres erfaringer i erotisk, kærlighedsmæssig sammenhæng?

Målet er den store, frie kærlighed mellem mand og kvinde, men derhen kommer man ikke så let, og slet ikke med det eksisterende samfunds moralske baggage, hvor kvinden helst skal være uerfaren og kysk. “Kvinden må lære ikke at betragte kærligheden som sit livs væsensindhold, men kun som et trin, som en mulighed for at åbenbare hendes sande jeg”, siger AK. “Gid hun må lære at komme ud af en kærlighedskonflikt ligesom manden, ikke med knækkede vinger, men med hærdet sjæl.”³⁷ Heldigvis er, ifølge AK, netop disse ændringer under opsejling:

“Man kan allerede se de nye kvindetyper, de såkaldte ‘ugifte kvinder’ for hvem livets rigdom ikke er udtømt i kærligheden. På kærlighedsoplevelsernes område giver de ikke livets bølger lov til at føre deres skib; ved roret sidder der en erfaren sømand: deres vilje, der er hærdet i eksistenskampen. Og det småborgerlige udbrud. ‘Hun har en fortid!’ bliver parafraseret af den ugifte kvinde: ‘Hun har *ingen* fortid – hvilken uhyrlig skæbne!’”³⁸

Blandt de punkter, der står skarpt i AKs kønspolitiske essays og noveller fra eksiltiden før Første Verdenskrig, er følgende: For det første skal ‘den ny kvinde’ holde op med at sig selv med mandens øjne, hun skal lære at tage ud-

gangspunkt i sig selv, sine egne lyster og præferencer, eget arbejde, egne projekter. Kærlighed og erotik er fint og dejligt, men en biting i kvinders liv. For det andet må 'den ny kvinde' gøre sig klart, at det handler om en kamp på to fronter, en kamp mod ydre forventninger og en kamp mod tilbøjeligheder i hende selv. "Gammelt og nyt kæmper i kvindesjælene i vedvarende fjendskab. Vor samtids heltinder må derfor føre kampen på to fronter: mod omverdenen og mod deres oldemødres tilbøjeligheder, som sidder dybt i dem selv."³⁹

Kollontaj var meget opmærksom på, hvordan det kapitalistiske samfund og den i dette samfund herskende borgerlige moral var i direkte modsætning til den nye kønsmoral baseret på lighed, kærlighed og kammeratskab, som hun så spire frem. Netop dette var en del af baggrunden for hendes begejstring for revolutionen: At der nu ville skabes meget bedre muligheder for udviklingen af den ny kønsmoral og de helt anderledes forhold mellem mænd og kvinder, som hun stræbte efter. Det skriver hun så om i essays og artikler efter revolutionen. Til trods for alle rædsler og vanskeligheder under borgerkrigen, har 'krigskommunismens' tvangsforanstaltninger det for AK tiltrækkende aspekt, at de nødvendiggør nyorganisering af dagliglivet. Boligkollektiver, suppekøkkener, børnehaver mv. blomstrer op. AK rammer på den ene side præcist i sit retoriske spørgsmål om hvorfor kærlighed og køkken nødvendigvis skal hænge sammen? På den anden side har hun i denne periode øjnene så fast rettet mod fremtiden, at hun ikke ser skyggesiderne ved de ofte påtvingne forandringer nu og her.

For AK er det visionerne, der tæller. I det kommunistiske samfund med

"vuggestuer, børnehaver, børnekolonier og børnehjem ... restauranter, gratis mad, gratis bøger, varmt tøj og mad til skolebørnene ... [vil der] i stedet for det gamle forhold mellem mænd og kvinder ... udvikle sig en ny relation: et fællesskab baseret på hengivelse og kammeratskab, et fællesskab af to ligestillede medlemmer af det kommunistiske samfund, begge fri, begge uafhængige og begge arbejdere. Slut med kvinder bundet til husarbejdets slaveri; slut med ulighed indenfor familien."⁴⁰

Unge mennesker kan uden frygt forelske sig i hinanden:

"Alle har ret til lykke. ... Vær ikke bange for lykken, vær ikke bange for ægteskabet ... vær ikke bange for at få børn. ... Det kommunistiske samfund vil beskytte barnet ... og påtage sig alle forpligtelser forbundet med dets uddannelse, samtidig med at forældreskabets lykke ikke skal fratages dem, som har mulighed for at værdsætte denne lykke."⁴¹

Lenin går også ind for omformning af den lille husførelse til socialistisk stordrift: “offentlige restauranter, vuggestuer, børnehaver ...”,⁴² men selv om han siger, at disse ting “i praksis [er] egnede til at frigøre kvinden, i praksis egnede til at formindske og ophæve hendes ulighed overfor manden og ligestille hende i samfundsproduktionen og samfundslivet”⁴³ – så er det alligevel for Lenin økonomien, der står i centrum; stordrift også på dette område er økonomisk mere rentabelt, ændringer i kønsrelationer et for Lenin et biprodukt; for Kollontaj er det omvendt ændringer i kønsrelationerne, der er det centrale. Da Lenin et par år senere – i samtaler med Clara Zetkin, som angiveligt har fundet sted 1921 (publiceret 1926) – udtaler sig om sit syn på ændrede kønsrelationer, bliver det tydeligt for enhver, at han bestemt ikke deler AKs entusiasme for ændring af forholdene mellem mænd og kvinder. Tvært imod; diskussioner om ægteskab og seksualitet er tidsspilde, ifølge Lenin. “I partiet, hos det klassebevidste, kæmpende proletariat er der ikke plads til det. ... Nu må alle kammerater, alle kvinder i det arbejdende folk, have deres tanker rettet mod den proletariske revolution.”⁴⁴

Efter ankomsten til Norge oktober 1922 skriver AK de allerede omtalte tre noveller (*Arbejdsbiernes kærlighed*) og to essays, trykt i russiske tidsskrifter foråret 1923. I den længste af novellerne, *Vasilisa Malygina* – klart inspireret af AKs eget liv med Pavel Dybenko – suges Vasilisas kæreste Volodja ind i den borgerlige kultur med lysekroner og vatterede tæpper, samtidig med at han i det skjulte holder sig en elskerinde, hemmeligholdt for Vasilisa, som er hans lovformelige hustru. De to essays er begge formede som “Breve til den arbejdende ungdom”. Det første essay, “Om dragen og den hvide fugl” tager udgangspunkt i Anna Achmatovas digte. Achmatova er russer, men ikke bolsjevik. Alligevel er hun genial til at skildre den ny kvindes dilemma mellem på den ene side en ny tro på egne skabende kræfter, og på den anden side kærligheden til en mand, der mest ser hende blot og bart som kvinde.

“Den borgerlige kultur,” siger AK, “har gennem århundreder opdraget mænd til selvtilstrækkelighed. Arbejderklassens mænd har som helhed endnu ikke overvundet disse erfaringer. ... Den proletariske ideologi er, når det drejer sig om forholdet mellem kønnene, bygget på anerkendelse af lighed mellem alle arbejdskollektivets medlemmer ... [samt udvikling af] en evne til i hver eneste at se en kammerat og et menneske.”⁴⁵

På dette område er det kvinderne, der ifølge AK er kommet længst i løbet af “den store revolutions fem år.” Kvinderne stiller krav om kærlighed-kammeratskab, “det samme kan man endnu ikke sige om den brede masse af arbejderklassens mænd.”⁴⁶ I kærlighedsforholdet kræver kvinden nu, “at også han,

hendes elskede udvalgte, skal være i stand til at afspejle også hendes indre åndelige liv. Det at elske og blive elsket er ikke nok.”⁴⁷ For at kunne anerkende kvindens ‘hvide fugl’ – hendes skabende evner, hendes personlighed – må manden lægge stilen om og ikke kun se kvinden i forlængelse af sig selv, den type selvcentret fokus, der for AK er ‘dragen’. Dette, siger hun, er “måske det allervanskeligste for de fleste kvinder: at lære sin livskammerat ikke at sære ‘den hvide fugl’ og at dræbe ‘dragen’ i sig selv.”⁴⁸

I det andet essay: “Lad vejen stå åben for den vingede Eros” udvikler AK sine ideer om kærlighed-kammeratskab og om kærlighedens centrale placering i den proletariske ideologi. Kærlighed er på ingen måde noget, der kun har at gøre med parforhold og seksualitet, tvært imod. ‘Den vingeløse Eros’, som står for tiltrækning mellem kønnene slet og ret “uden sjælelig og åndelig binding,” har i AKs forståelse ingenting med kærlighed at gøre. Men fordi “den sluger færre sjælelige kræfter end den krævende vingede Eros, kærligheden,” kommer den let til at overtage den altopslugende ‘vingede Eros’ plads.”⁴⁹ AK vil udvikle et begreb om kærlighed, som går langt videre end den traditionelle forståelse, at kærlighed hænger sammen med erotik; hun vil gerne udvikle forståelsen af kærlighed hen i retning af noget med følelsesmæssig tilknytning i det hele taget, ikke bare til én, men til flere, også til en idé. AK vil undersøge kærlighedens mangesidige og mangestrengede karakter, men sproget er for fattigt til at rumme alle nuancer:

“Den ny menneskehed er ... nødt til at finde nye ord for at udtrykke de mangeartede nuancer af sjælelige følelser, hvormed sådanne sjælstilstande som kærlighed, lidenskab, tilbøjelighed, forelskelse og venskab kan gengives omend blot i en grov form. Alle de talrige halvtoner, hele det komplicerede sjælsmonster, som opstår ved blandingen af alle disse forskelligartede følelser, kan ikke gengives helt med disse forstenede begreber og udflydende definitioner.”⁵⁰

Især lægger hun vægt på det, hun kalder kærlighed-kammeratskab. Kærlighed-kammeratskab er for AK en helt uomgængelig ingrediens i det nye samfund, hun forestiller sig. Hun har en klar idé om, at

“i det realiserede kommunistiske samfund vil kærligheden, ‘den vingede Eros’, fremstå i en ny, forvandlet og fuldstændig ukendt form. ... De sympatiske bindinger mellem alle det nye samfunds medlemmer [vil] vokse og styrkes, ‘kærlighedspotentialet’ vil stige, og kærligheds-solidaritet vil vise sig at være en lige så stor drivkraft som konkurrence og egenkærlighed var for det borgerlige system.”⁵¹

Dét er da noget af en vision – og en interessant tanke. Og hvorfor ikke? Konkurrence og egenkærlighed er jo også følelser – som i øvrigt under særlige omstændigheder sættes ud af spillet også kapitalistiske samfund, f.eks. i forhold mellem forældre og børn, mellem venner og familie osv.

Alexandra Kollontaj og Sovjetunionen, fra 1922 og frem

Kollontajs begrebsudvikling og hendes visionære tanker slutter her, i efteråret 1922 i Norge. Ikke mere tid til kønspolitiske overvejelser. Hun er nu sovjetisk udenrigspolitisk repræsentant og må bruge sin tid på handelsaftaler med sild og tømmer. Det er nu ikke bare manglende tid, der afholder AK fra at videreudvikle sine tanker om køn og kærlighed. I skarp kontrast til den positive modtagelse, som hendes skrifter fik i Berlin december 1925, stod den ikke bare negative men direkte nedgørende kritik, der i efteråret 1923 var blevet de samme skrifter til del i den kulturelle offentlighed i Sovjetunionen. Især en af novellerne i bogen *Arbejdsbiernes kærlighed/Wege der Liebe*, samt de to essays som AK ligeledes skrev efter ankomsten til Norge var – tilligemed deres forfatter, Alexandra Kollontaj – blevet skandaliserede og hængt ud i den sovjetrussiske kulturelle presse. Polina Vinogradskaja, AKs tidligere samarbejdspartner fra Zjenotdel, skrev en tilintetgørende omtale i tidsskriftet *Krasnaja Nov* (Rød nypløjet Jord), åbenlyst mere med henblik på at miskreditere AK politisk end på at diskutere de pågældende tekster,⁵² og også andre partitro skribenter angreb AK og hendes kønspolitiske ideer. Hverken som person eller som tænker var Kollontaj velkommen tilbage i Sovjetunionen.

AK var uønsket hjemme i Sovjetrusland, men som repræsentant i udlandet kunne hun bruges. Hendes arbejde som diplomat i Kristiania/Oslo er gået rigtigt godt. Det viser sig, at hun (også) er god til det at være diplomat; inden længe bliver hun forfremmet til leder af repræsentationen i Oslo. Hun sætter sig som mål at få Norges *de jure* anerkendelse af Sovjetunionen igennem, og i foråret 1924 lykkes det: Norge anerkender som et af de allerførste lande Sovjetunionen som en stat, til hvilken man kan have diplomatiske relationer.

Selv har hun dog svært ved at affinde sig med, at diplomati skal være hendes livsbane fra nu af. Hvis hun ikke kan være politisk aktiv i hjemlandet, vil hun i det mindste fortsætte med at tænke og skrive. I juli 1925 skriver hun hjem til Moskva og anmoder om frisættelse fra arbejdet i Oslo, nu da Norges *de jure* anerkendelse af Sovjetunionen er i hus. Hun beder også om tre måneders orlov med henblik på kurophold i Tyskland, Baden-Baden. Hendes helbred er ikke godt, den stadige nerveanspændelse som følge af arbejdet har ikke gjort det bedre. I april samme år har hun beskrevet sit dilemma i et brev til en ungdomsbekendt i Leningrad, Nikolaj Jakimow (i 1924 bliver Petrograd

til Leningrad). Jakimow har ingen som helst tilknytning til den politiske scene; brevene til ham er åbenhjertige og direkte. I et brev 9 april 1925 skriver AK om sit arbejde i Norge:

“To et halvt år er nu gået med uomtvistelige sejre ... men alligevel er der også i hvert fald to bekymrende aspekter. For det første bringer arbejdet for megen ophidselse med sig, nerverne er spændt til det yderste. ... For det andet – så skriver jeg ikke. Som De véd, er for mig mit skrivebord, pen og papir, en del af mig selv. ... Det bedste, det mest værdifulde jeg har, er mit litterære talent, mine tanker – mine overvejelser over et langt liv fuldt af komplicerede, forvirrende begivenheder. På alt dette må jeg imidlertid give afkald. Der er ikke tid, ikke tid! Skrivebordet, papiret og pennen må passe sig selv ... Jeg mærker, at kilden til min skabende skribentvirksomhed sander til og tørrer ud.”⁵³

Hen på sommeren skriver hun fra Oslo til vennen Fredrik Ström, som hun kender fra eksiltiden under krigen. Hun skriver her, at hun arbejder på at blive frisat fra diplomatarbejdet, og at hun nu har “kun ét ønske: atter at blive fri skribent uden officiel rang.”⁵⁴

En dagbogsoptegnelse fra starten af august 1925 peger i samme retning:

“Jeg ved nu, hvordan jeg gerne vil gå videre, hvad jeg har lyst til og hvad jeg vil opnå. Helst vil jeg lægge mit diplomatiske arbejde på hylden. Her i Norge kan jeg nu ikke mere udrette noget nyskabende eller nyttigt. ... Hvis jeg skal tilbringe endnu et år i denne sammenhæng, med denne type opgaver vil jeg tørre ud og visne inden. Men det er for tidligt. ... Hovedet kan endnu tænke. Altså: Fat mod, på med rygsækken, bøgerne i bagagen og afsted på nye veje.”⁵⁵

Hun får positivt svar fra Moskva angående bøn om frisættelse og orlov, og 29. august 1925 skriver hun til Stalin med tak for tilladelsen til at forlade sin hidtidige position i Norge.⁵⁶

Fra midt december 1925 til slut januar 1926 er AK i Berlin og Moskva. I Berlin holder Malik Verlag reception; forlaget har netop udgivet hendes seneste bog *Wege der Liebe*, de tre noveller, hun skrev i 1922 kort efter ankomsten til Norge. AK interviewes til aviserne, pressen er begejstret, bogen trykkes i oplag efter oplag.⁵⁷ I Sovjetunionen ser det helt anderledes ud. Kollontaj er kendt, men hun skal også – måske netop derfor – holdes nede. Der var for det første Vinogradskajas og andres nedgørende omtaler i 1923. Men AK havde også i 1924 noteret sig, at en bog om kvindebevægelsens udvikling i Rusland efter revolutionen ikke så meget som nævnte hendes navn. “Det er

smertefuldt,” skriver hun i et brev til barndomsveninden Zoja; “det handler ikke om såret forfængelighed, smerten går dybere, det er historieforfalskning ...”.⁵⁸ Nu her i december 1925 kommer hun så til Moskva og deltager i Partiets 14. kongres slut-december 1925. Det bliver ikke nogen munter oplevelse. I et håndskrevet notat beskriver AK de forskellige fraktioner og positioner; reelle politiske modsætninger mellem bøndernes interesser på den ene side og by-proletariatets interesser på den anden side, blandet op med personlige modsætninger og magtkampe internt i den politiske elite. AK afstår fra at vælge side: “Trotskij står som altid for tryk, afpresning, for ekstreme tiltag, for overindustrialisering osv.” På den anden side, skriver hun, kan hun aldrig solidariser sig med Zinoviev, “så meget hader jeg denne kræmmersjæl for hans forfejlede [her følger et ulæseligt ord] og skadelige politik i Komintern.”⁵⁹

Zinoviev var af Lenin blevet udpeget som leder af Komintern; under AKs tjeneste som diplomat i Norge havde hun af alle kræfter forsøgt at modarbejde den opsplittning af det norske “Arbeiderpartiet”, som Kominterns politik lagde op til. Samme splittelsespolitik blev ført i Sverige (og i Danmark). AKs svenske venner, Fredrik Ström og Zeth Höglund fra det svenske Socialdemokratis venstreorienterede ungdomsorganisation, går først med i Komintern, men trækker sig siden, på grund af Kominterns diktatoriske metoder, og danner deres eget venstresocialdemokratiske parti. De bliver følgelig sortlistede af Moskva og i 1924 ekskluderede fra Komintern. AK holder ikke des mindre kontakt med Ström og Höglund hele vejen igennem, og lægger i korrespondancen med Ström ikke skjul på, at hendes politiske hjerte er hos dem snarere end hos bosserne i Moskva.

Mens AK er i Moskva slut-december 1925 og januar 1926 deltager hun også i debatten om en revision af familieloven. Den familielov, som hun selv i 1917-18 som folkekommissær for sociale anliggender havde været med til at sætte på skinner, skulle nu revideres. Der var her klart forskellige synspunkter og interesser mellem befolkningerne hhv. i byerne og på landet. AK foreslog oprettelse af en fælles forsikringsfond, hvortil alle mænd skulle bidrage med f.eks. to rubler om året, dog stigende efter indtægt, hvorefter staten så kunne viderebetale til de trængende kvinder. AK ville hermed undgå en direkte afhængighed mellem den barnefødende kvinde og den barneavlende mand. Hendes velgennemtænkte forslag får imidlertid ingen betydning; det drukner i allehånde kommentarer fra mere og mindre – især mindre – vidtskuende personer. Bl.a. Sofia Smidovitj – AKs efterfølger på posten som leder af Zjenotdel – er en arg modstander af AKs forslag. Smidovitj går ind for den traditionelle kernefamilies genetablering, en tendens, der får yderligere vind i sejlene de følgende år. Kollontaj er nu helt og aldeles ude af billedet i køns-politiske sammenhænge i Sovjetunionen.

*Næste side:
Kollontaj i Oslo
1925 – i den pe-
riode, hvor hun
drømmer om at
blive “fri skribent
uden officiel rang”.*

Angelica Balabanova har givetvis ret, når hun skriver at “for gamle revolutionære som Kollontaj var det en straf at blive vist bort fra den revolutionære politiske scene.”⁶⁰ Kollontaj havde – efter bruddet med Dybenko og efter Arbejderoppositionens nederlag – selv lagt op til en tidsbegrænset distancering fra det indenrigspolitiske liv, men nu efter et par år kunne det være nok. Hun ville allerhelst være rejst hjem igen til fortsatte kampe, men det politiske klima var i mellemtiden blevet afgørende forandret. Der var ikke noget at vende tilbage til.

Kollontajs dilemma 1926: Fri skribent – eller diplomat for et Sovjetstyre hun kun delvist sympatiserer med

AK forlader Oslo i april 1926, med klapsalver og bravour. Hun har klar succes som diplomat, klar fiasko som kønspolitisk skribent, i hvert fald i sit hjemland. I resten af Europa forholder det sig anderledes, jf. succesen på Malik Verlag; et af hendes essays er også blevet udgivet på fransk med illustrationer af Matisse.⁶¹ Desuden elsker hun at skrive, og kønspolitisk har hun meget på hjerte. Det kan derfor synes tillukkende at etablere sig som ‘fri skribent’ et sted i Europa. Men det er ikke så lige til.

For det første var det ikke enkelt for en kendt bolsjevik at ‘hoppe af’. Angelica Balabanova, som var sekretær for den Kommunistiske Internationale, følte sig så meget i opposition til Kominterns politiske linje, at hun i 1921 besluttede at forlade Sovjetunionen. Selv om det skete med Lenins velsignelse – omendskønt han beklagede hendes valg⁶² – blev hun efter Lenins død ekskluderet af Partiet og svinet til i den sovjetiske presse. Balabanova er også tæt på Kollontajs svenske venner Ström og Höglund; i brevvekslingen med Ström sommeren 1924 beskriver AK angrebene på Balabanova som “ikke bare en dumhed, det er en forbrydelse mod arbejderklassen.”⁶³ I samme brev skriver Kollontaj “at det varer nok ikke så længe før også jeg bliver fri” – men da det kommer til stykket, er det med at forlade Partiet mere kompliceret end som så, også på det psykologiske plan.

Jeg tror, man kan se det sådan – og det er så den anden grund – at Partiet på sæt og vis var Kollontajs hjem; hendes identitet var i den grad knyttet op på hendes tilhørsforhold til Partiet og til Sovjetunionen som politisk projekt. Siden Kollontaj som 26årig i 1898 havde besluttet sig for at forlade mand og lille søn (4 år) for at læse Marxistisk økonomi i Zürich, havde hun ikke haft noget hjem i almindelig forstand. Tilbage fra Zürich delte hun og sønnen en lille lejlighed i Sct Petersborg med barndomsveninden Zoja; fra 1908 var hun i eksil i Europa med forskellige bopæle i Berlin, Paris og London. Efter tilba-

gekomsten til Rusland 1917 var det faste tilholdssted, når ikke hun var på agitationsrejse eller posteret i andre dele af landet, partihotellet National i Moskva. I Kristiania/Oslo havde hun boet på forskellige pensionater. Hun hørte til i Sovjetunionen, og hvis ikke hun kunne være i Moskva, hørte hun i hvert fald til i Partiet.

For det tredje: Hvad skal hun leve af? Og hvad skal der ske med hendes søn, Mikhail (kaldet Misja), som netop var blevet gift og nu venter barn – AKs første (og eneste) barnebarn? Misja er livet igennem offentligt ansat af den sovjetiske stat; en evt. blacklisting af hans berømte mor ville let kunne få konsekvenser. Dertil kommer det faktum, at AK efterhånden er blevet vant til en ganske bekostelig livsstil. I revolutionsårene 1917-1922 kunne hun leve på en sten, men et aspekt ved diplomatiet har også været en tilbagevenden til et liv med ansatte tjenestefolk, som minimum en sekretær og/eller en selskabsdame/veninde. For ikke at tale om de gentagne langvarige ophold på fine gamle kursteder forskellige steder i Europa.

Det ene med det andet; hen ad vejen, i løbet af denne sommer kommer Kollontaj dertil, hvor hun opgiver den flyvske plan fra brevene til Ström sommer 1925 om “atter at blive fri skribent uden officiel rang”. Fra starten af hendes orlov april 1926 til brevet til Elga Kern juli samme år går der nogle måneder med overvejelser og kvaler. Det ser ud som om, hun i starten af sommeren, mens hun færdigskriver den første udgave af selvbiografien, har holdt fast i visionerne om at blive ‘fri skribent’, men at hun så alligevel har resigneret. Det med at lægge hele sit politiske liv bag sig har nok alligevel været for uoverskueligt – og desuden går hun jo også ind for Sovjetunionen som politisk projekt; hun er stolt på Sovjetunionens vegne. Konkrete politikker er ikke efter hendes hoved, men hun ser dem – antagelig – som nødvendige, om end beklagelige omkostninger på vejen mod målet: frie, lykkelige mennesker i en fri og kollektiv stat.

Så hun beslutter sig altså for efter sin orlov alligevel at forblive en del af Partiet og af det politiske projekt og at fortsætte det materielt velpolstrede liv som sovjetisk diplomat, med de begrænsninger af politiske og kønspolitiske udtryksmuligheder, som det så indebærer. Og det er så denne beslutning, der ligger bag den ekstra selvcensur af selvbiografien og bag brevet til Elga Kern. På denne baggrund kan den ekstra selvcensur læses som en besværgelse også overfor hende selv: Hendes identitet som kønspolitisk skribent og tænker lægges hermed i graven; fra nu af er hun sovjetsoldat. Hun bevarer sin frie tanke – dét er der mange beviser på i hendes bevarede breve, og i de ikke-genskrevne dagbogsnotater; også i hendes privatliv og venskaber i Norge og Sverige mærkes den frie tanke. Men officielt støtter hun som sovjetisk diplomat naturligvis “Generallinjen”, altså Stalins politik.

Epilog

Da Kollontaj efter den lange orlov med kurophold i Baden-Baden mv. i august/september 1926 vender tilbage til Moskva, får hun besked på, at hun nu skal til Mexico som diplomat. Begrundelsen for at sende hende så langt væk er sandsynligvis frygten for, at hun vil blande sig i de verserende fraktionsstridigheder i Partiet. Også andre besværlige partimedlemmer blev sendt afsted som diplomatiske repræsentanter i fjerne lande.

Hun har bekymringer angående klimaet og den tynde luft i Mexico City i forhold til hendes ikke særligt solide helbred og tilbagevendende hjerteproblemer, men ikke des mindre drager hun i afsted fra Moskva via Berlin til Den Haag, hvorfra der er afgår skib til Mexico. Da det imidlertid viser sig, at rederiet har givet hende en kahyt uden vindue, nægter hun at gå ombord og rejser videre til Saint-Nazaire syd for Paris, hvorfra der et par dage senere afgår en fransk oceandamper, "La Fayette", med kurs mod Mexico. På "La Fayette" får hun en rummelig kahyt med vindue samt marmorbadekar.⁶⁴ Hun ankommer til Mexico 7 december 1926. Det er nærliggende at forestille sig, at Kollontaj nu, da hun har set sig tvunget til at nedlægge alle våben – tænker, at så kan hun da i det mindste få luksus i stedet.

Opholdet i Mexico bliver af kort varighed. Som forventet tåler hendes hjerte ikke den tynde luft. Allerede 4 juni 1927 går hun ombord på det tyske passagerskib "Rio Panuco" med kurs mod Europa, Bremerhaven. I mellemtiden er det blevet ordnet således, at hun – efter endnu et kurophold i Baden-

Kollontaj som diplomat.

Kollontaj genskriver sine dagbøger – altid med blomster på bordet.

Baden – kan vende tilbage som sovjetisk gesandt i Oslo. Den repræsentant, som havde afløst hende i Oslo, var ikke faldet til; han ville hellere til Mexico – så løsningen blev, at han kom til Mexico, mens AK vendte tilbage til Oslo. Hvilket – under de givne omstændigheder – passede hende fint. Det blev til yderligere tre år i Oslo, hvor hun koncentrerede sig om kulturelt samarbejde mellem Sovjetunionen og Norge, og hvor hun forvandlede den sovjetiske ambassade til en slags sovjetisk-norsk kulturcenter. I 1930 blev hun flyttet til Stockholm, hvor hun blev ambassadør for Sovjetunionen. Hun rejste ofte til Moskva i embeds medfør. Da hun i 1937 og i 1938 – årene hvor stort set alle hendes jævnaldrende medkæmpere fra revolutionens første tid blev sendt til Sibirien og/eller myrdet – blev kaldt til Moskva, efterlod hun begge gange et brev til veninden Ada Nilsson med bøn om, at hun “i tilfælde af min død (der kan jo altid hænde én noget på rejser) ...” ville tage hånd om dagbøger og personlige papirer.⁶⁵ Begge gange kom AK igen tilbage til Stockholm. Først i marts 1945, tæt hen mod afslutningen af anden verdenskrig, blev hun – overraskende pludseligt, men i øvrigt fredsommeligt – hentet hjem til Sovjetunionen. De sidste år af sit liv boede hun i en lille lejlighed i Moskva mens hun redigerede/omskrev sine dagbøger fra 1922 og frem. Kollontaj døde i Moskva 1952, kort før sin 80 års fødselsdag.

Noter

1. *Alexandra Kollontaj, Udvalgte Skrifter 1+2*, red: Hanne Møller, Nina Lykke, Signe Arnfred, Maj Skibstrup, Mette Bryld; *Udvalgte Skrifter 3: Stækkede vinger. Om Aleksandra Kollontajs samtid og ideer*, ved Signe Arnfred, Maj Skibstrup, Mette Bryld, Hanne Møller, Nina Lykke. 1977-1978, Tiderne Skifter, København.
2. Clements, Barbara Evans: *Bolshevik Feminist. The Life of Aleksandra Kollontai*, Indiana University Press 1979.
3. Farnsworth, Beatrice: *Aleksandra Kollontai: Socialism, Feminism and the Bolshevik Revolution*, Stanford University Press 1980.
4. Porter, Cathy: *Alexandra Kollontai, a biography*, Virago 1980.
5. Kollontai, Alexandra: *Mein Leben in der Diplomatie, Aufzeichnungen 1922-1945*, herausgegeben von Heinz Deutschland, Dietz Verlag 2003.
6. Kollontaj, Aleksandra: *Aleksandra Kollontajs Dagböcker 1930-1940*, red. Krister Wahlbäck, Albert Bonniers Förlag 2008.
7. Kollontaj, Aleksandra: *Diplomatiska Nedtegnelser 1922-1930*, red. Åsmund Egge et al, Res Publica 2015.
8. Kollontai, Alexandra: *Autobiographie einer sexuellen emanzipierten Kommunistin*, herausgegeben von Iring Fetcher, Rogner & Bernhard 1970. München.
9. Kollontaj, Alexandra: *Mit liv – kvinde og kommunist*, red. Iring Fetcher. Gyldendal, 1974.
10. Den russiske titel, i dansk oversættelse, er *Arbejdsbiernes Kærlighed*, udgivet på russisk 1923. Titlerne på de tre noveller: 'Vasilisa Malygina', 'Søstre', og 'Tre generationers kærlighed'. Novellerne er oversat til dansk i *Alexandra Kollontaj: Udvalgte skrifter 2*, s. 665-914.
11. Se om modtagelsen af *Wege der Liebe i Kollontai 2003, Mein Leben in der Diplomatie, Aufzeichnungen 1922-1945*, s. 588-591.
12. Kollontaj 1974, s. 47.
13. Anette Eklund Hansen: "De socialistiske kvinders internationale konference i København i 1910", *Arbejderhistorie 2*, 2010, s. 25.
14. Oversat til dansk i *Alexandra Kollontaj: Udvalgte skrifter 1*, s. 307-393. Titler på de tre essays: 'Den ny kvinde', 'Kærligheden og den ny moral' og 'Klassekampen og forholdet mellem kønnene'.
15. Nag, Martin: *Kollontaj i Norge*. Solum Forlag 1981, s. 193.
16. Itkina, Anna: *Alexandra Kollontaj*. Bokförlaget Progress [1964]1970, s. 84.
17. Farnsworth, Beatrice, 1980, op.cit. s. 149.
18. Porter, Cathy, 1980, op.cit. s. 316.
19. Bryld, Mette: "Kvindebevægelser i Rusland 1905-1929", i *Alexandra Kollontaj Udvalgte Skrifter 3, Stækkede Vinger. Om Aleksandra Kollontajs samtid og ideer*. Tiderne Skifter 1978, s. 110-187.
20. Itkina, Anna [1964] 1970 op.cit. s. 87.
21. AK tilbringer de sidste år af sit liv i Moskva med at renskrive/gendigte de dagbøger, hun har ført gennem hele sin diplomatiske karriere; der er her fiktionen kommer ind. Enkelte dagbogsnotater har dog overlevet i ikke-genskrevet form, se Heinz Deutschlands forord til Kollontaj 2003.
22. Nag, Martin, 1981, op.cit. s. 73.
23. Farnsworth, Beatrice: "Conversing with Stalin, Surviving the Terror: The Diaries of Aleksandra Kollontai and the Internal Life of Politics," *Slavic Review*, vol 69, no 4, 2010, s. 964.
24. Hele talen er oversat til dansk i *Alexandra Kollontaj: Udvalgte skrifter 2*, s. 471-544.
25. Kollontaj: "Arbejderoppositionen", i *Alexandra Kollontaj Udvalgte Skrifter 2*, Tiderne Skifter 1977, s. 515.
26. Luxemburg, Rosa: Den russiske revolution [1918], 1922: i *Rosa Luxemburg Politiske*

- Skrifter*, red. Toni Liversage. Tiderne Skifter 1976, s 251. Fremhævelse tilføjet, SA.
27. Se Fetchers efterskrift i *Alexandra Kollontaj: Autobiographie einer sexuellen emanzipierten Kommunistin*, 1970.
28. Lenin, Vladimir Illich: *Udvalgte Værker* 12, Forlaget Tiden [1921]1946, s. 11-16.
29. Wolfe, Bertram: Foreword, i Balabanoff: *Impressions of Lenin*. The University of Michigan Press 1964, s. xii.
30. Kollontaj: "Arbejderoppositionen", i *Alexandra Kollontaj Udvalgte Skrifter 2*, Tiderne Skifter 1977, s. 521.
31. Brunse, Niels, og Hans Jørgen Nielsen: *Oprøret i Kronstadt 1921. Et dokumentarium*. Bibliotek Rhodos 1973, s 49ff.
32. Cathy Porter 1980, op.cit., s. 364).
33. Goldman, Emma: *Living my Life*. Dover Publications [1931] 1970, s. 771.
34. Balabanoff, Angelica: *Impressions of Lenin*. The University of Michigan Press 1964, s. 99.
35. Kollontaj: *Udvalgte skrifter* 1, "Klassekampen og forholdet mellem kønnene" [1918]1977, s. 388.
36. Ibid, s. 374.
37. Kollontaj: *Udvalgte skrifter* 1, "Kærligheden og den ny moral" [1918]1977, s. 369.
38. Ibid, s. 369. Kursiv i originalen.
39. Kollontaj: *Udvalgte skrifter* 1, "Den ny kvinde" [1918]1977, s. 352.
40. Kollontaj: "Communism and the Family", i Alix Holt: *Alexandra Kollontai, Selected Writings*, Allison & Busby 1977, s. 256-258.
41. Ibid, s. 258.
42. Lenin: "Et storstilet initiativ", *Udvalgte Værker* 10, [1919]1948, s. 255.
43. Ibid, s. 255.
44. Zetkin, Clara: *Erinnerungen an Lenin*. Dietz Verlag [1926]1977, s. 67-70. Se yderligere om Lenins samtaler med Zetkin i Signe Arnfred: "Fra Femø til Postkolonial Feminisme," i *Kvinder, Køn og Forskning* nr 3, 2012, s. 12-13.
45. Kollontaj: *Udvalgte skrifter* 2, "Om 'Dragen' og 'Den hvide fugl'" [1923]1977, s. 620.
46. Ibid, s. 615.
47. Ibid, s. 614.
48. Ibid, s. 627.
49. Kollontaj: *Udvalgte skrifter* 2, "Lad vejen stå åben for den vingede Eros" [1923]1977, s. 634-35.
50. Ibid, s. 652.
51. Ibid, s. 658.
52. Barbara Clements 1979, op.cit., s. 232-33.
53. Citeret i Kollontai, Alexandra: *Mein Leben in der Diplomatie, Aufzeichnungen 1922-1945*, herausgegeben von Heinz Deutschland, Dietz Verlag 2003, s. 151-152.
54. Brev til Ström, 27.07.1925, i Britta Stövling (red.): *Alexandra Kollontaj: Kära kamrat! Allrakäraste vän! Brev i urval*, Gidlunds 1977, s. 30.
55. Citeret i Kollontai, Alexandra: *Mein Leben in der Diplomatie, Aufzeichnungen 1922-1945*, herausgegeben von Heinz Deutschland, Dietz Verlag 2003, s 157.
56. Ibid, s. 587.
57. Ibid, s. 588-591.
58. Brev til Zoja Sjadurskaja, 06.04.1924, i Kollontai, Alexandra: *Mein Leben in der Diplomatie, Aufzeichnungen 1922-1945*, herausgegeben von Heinz Deutschland, Dietz Verlag 2003, s. 110.
59. Ibid, s. 592-593.
60. Balabanoff, Angelica: *My Life as a Rebel*. Indiana University Press [1938]1973, s. 252.
61. Kollontai, Alexandra: *Mein Leben in der Diplomatie, Aufzeichnungen 1922-1945*,

herausgegeben von Heinz Deutschland, Dietz Verlag 2003, s. 110.

62. Balabanoff [1938]1973 op.cit, s. 283

63. Brev til Ström, sommer 1924, i Stövling (red.) 1977, s. 28.

64. Vaksberg, Arkadij, [1976]1979: *Aleksandra Kollontaj, en biografi*. Norstedts Förlag, Stockholm, s. 203.

65. Brev til Ada Nilsson 21.07.1938, i Stövling (red.) 1977, s. 101.

Abstract

Signe Arnfred: Aleksandra Kollontai (1872-1952): Revolutionary Socialist, Feminist Thinker, *Arbejderhistorie*, 2, 2023, pp. 93-124.

Alexandra Kollontai (1872-1952) was a Russian revolutionary and socialist feminist thinker and writer. In the years just before and after the revolution she was close to Lenin, who in 1917 selected her to his first government as minister of social welfare. Her conception of politics was, however, very different from Lenin's. In 1921 she joined the "Workers' Opposition", critical of Lenin's top-down politics. The opposition was defeated, and Kollontaj was marginalized in Soviet politics.

Like Rosa Luxemburg Kollontai saw active political participation as crucial for development of political consciousness. Her particular focus was women's politics and change of traditional patriarchal gender relations. For Kollontai, change of daily life and ways of thinking were important political goals; she saw the private and the political as closely connected. Starting during her pre-revolutionary years of exile, Kollontai wrote gender political essays and stories, in which she picked up trends of emergent European feminism, combining this with her socialist political approach. When in 1922 she was sent abroad as a Soviet diplomat, this type of writings stopped.

Kollontai's socialist feminist writings were re-discovered by the New Women's Movement of the 1970s, and a new Kollontai-literature emerged, in the English-speaking world and also in Scandinavia. The paper discusses Kollontai's socialist feminist thinking, as well as her political disagreements with the Soviet regime.

Signe Arnfred
Associate professor
Centre for Gender, Power and Diversity
& Department of Social Sciences and Business
Roskilde University